

LV

LV

LV

EIROPAS KOPIENU KOMISIJA

Briselē, 16.7.2008
COM(2008) 466 galīgā redakcija

ZAĻĀ GRĀMATA

Autortiesības uz zināšanām balstītā ekonomikā

ZAĻĀ GRĀMATA

Autortiesības uz zināšanām balstītā ekonomikā

SATURS

1.	Ievads	3
1.1.	Zaļās grāmatas mērķi	3
1.2.	Zaļās grāmatas tematika	3
2.	Vispārīgi jautājumi	4
3.	Izņēmumi: specifiski jautājumi	6
3.1.	Izņēmumi bibliotēkām un arhīviem	6
3.1.1.	Digitalizācija (saglabāšana)	7
3.1.2.	Digitalizētu darbu publiskošana	9
3.1.3.	Nezināmu autoru darbi	9
3.2.	Izņēmums invalīdu labā	11
3.3.	Darbu izplatīšana mācību un pētniecības vajadzībām	14
3.4.	Lietotāja radītais saturs	17
4.	Aicinājums izteikt komentārus	18

1. IEVADS

1.1. Zaļās grāmatas mērķi

Zaļās grāmatas mērķis ir veicināt diskusiju par to, kā vislabāk izplatīt pētniecībai, zinātnei un izglītībai vajadzīgās zināšanas tiešsaistes vidē. Zaļajā grāmatā izvirzīti vairāki jautājumi, kas ir saistīti ar autortiesību nozīmi “uz zināšanām balstītā ekonomikā”¹, un ir iecerēts raisīt šo jautājumu apspriešanu.

Zaļā grāmata ir sadalīta divās daļās. Pirmajā daļā ir iztirzāti vispārīgi jautājumi par izņēmumiem attiecībā uz ekskluzīvām tiesībām, kas ir ieviestas ar galveno Eiropas tiesību aktu par autortiesībām – Direktīvu Nr. 2001/29/EK par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā (turpmāk „direktīva”)². Otrs autortiesību tiesību akts, kas attiecas uz ekonomiku, kas balstīta uz zināšanām, ir Direktīva Nr. 96/9/EK³ par datubāzu tiesisko aizsardzību, un tā ir analizēta atsevišķā ziņojumā.⁴ Tomēr daži minētās direktīvas aspekti, piemēram, izņēmumi un ierobežojumi, tiks izvērtēti arī šajā ziņojumā.

Otrajā daļā ir iztirzāti konkrēti jautājumi par izņēmumiem un ierobežojumiem, kas visvairāk attiecas uz zināšanu izplatīšanu, un par to, vai šie izņēmumi būtu attīstāmi digitālās izplatības laikmetā.

Zaļajā grāmatā visi jautājumi līdzsvaroti skatīti no izdevēju, bibliotēku, izglītības iestāžu, muzeju, arhīvu, pētnieku, invalīdu un plašas sabiedrības skatu punkta.

1.2. Zaļās grāmatas tematika

Pārskatā par vienoto tirgu⁵ Komisija akcentēja vajadzību veicināt zināšanu un inovācijas brīvu apriti kā vienotā tirgus “piekto brīvību”. Zaļajā grāmatā uzmanība vērsta uz to, kā pētniecības, zinātnes un izglītības materiāli nonāk atklātībā, un to, vai iekšējā tirgū pastāv zināšanu brīva aprīte. Taču šajā Zaļajā grāmatā aplūkoti ne tikai zinātniskie un izglītības materiāli. Tās izpētes jomā ietilpst arī materiāli, kas neatbilst šiem parametriem, taču kuriem ir nozīme zināšanu vairošanā.

¹ Terminu “uz zināšanām balstīta ekonomika” parasti lieto, lai apzīmētu saimniecisku darbību, kas ir balstīta nevis uz “dabas” resursiem (kā zeme vai izrakteņi), bet uz tādiem intelektuāliem resursiem kā zinātība un īpašas zināšanas. “Uz zināšanām balstītas ekonomikas” pamatprincips ir tāds, ka zināšanas un izglītību (ko dēvē arī par “cilvēkkapitālu”) var traktēt kā komerciālu labumu vai kā izglītības un intelekta produktus un pakalpojumus, ko var eksportēt ar augstvērtīgu peļņu. Ir skaidrs, ka uz zināšanām balstīta ekonomika ir svarīgāka tajos reģionos, kuros dabas resursi ir trūcīgi.

² Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 22. maija Direktīva 2001/29/EK par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā, OV, L 167, 22.06.2001., 10.–19. lpp. Komisija 2007. gadā publicēja ziņojumu, kurā izvērtēts, kā direktīvas 5., 6. un 8. pantu transponējušas dalībvalstis un piemērojušas valstu tiesas, sk. Ziņojumu par to, kā piemērota Direktīva 2001/29/EK par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā, kas pieejams http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/copyright-info/copyright-info_en.htm.

³ Eiropas Parlamenta un Padomes 1996. gada 11. marta Direktīva 96/9/EK par datubāzu tiesisko aizsardzību, OV, L 77, 27.03.1996., 20.–28. lpp.

⁴ http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/prot-databases/prot-databases_en.htm.

⁵ COM (2007) 724 galīgā redakcija, 20.11.2007. — Vienots tirgus XXI gadsimta Eiropai.

Zaļās grāmatas uzrunātā “auditorija” ir zinātnieki, pētnieki, studenti, kā arī invalīdiem vai sabiedrības pārstāvji, kuri vēlas uzlabot zināšanas un izglītības līmeni, izmantojot internetu. Plašāka zināšanu izplatība veicina iekļaujošākas un vienotākas sabiedrības veidošanos, veicinot iespēju vienlīdzību saskaņā ar gaidāmās atjaunotās sociālās programmas prioritātēm.

Intelektuālai jaunradei sevišķi būtiska ir stingra autortiesību aizsardzība. Autortiesības nodrošina radošā gara pastāvēšanu un pilnveidošanos autoru, producentu, patērētāju un visas sabiedrības interesēs. Stingra un efektīva autortiesību un blakustiesību aizsardzība ir nepieciešama, lai nodrošinātu autoriem un producentiem atlīdzību par viņu radošajiem centieniem un mudinātu producentus un izdevējus ieguldīt radošos darbos (skat. direktīvas 10. un 11. apsvērumu). Izdevējdarbībai ir nozīmīga vieta Eiropas tautsaimniecībā⁶. Tāpat autortiesības ir politika, kas atbilst pamatprincipam veicināt progresu un jaunradi. Komisija vēlas noskaidrot pētnieku viedokli par jauniem paņēmieniem digitālā satura piegādei. Šie jaunie veidi ļautu patērētājiem un pētniekiem piekļūt aizsargātam saturam, pilnībā ievērojot autortiesības.

Pašreizējie autortiesību likumi tradicionāli ir tiekušies radīt līdzsvaru starp to, kā nodrošināt atlīdzinājumu par agrāku veikumu un ieguldījumiem, un to, kā turpmāk izplatīt uz zināšanām balstītus produktus, ieviešot sarakstu ar izņēmumiem un ierobežojumiem, kas pieļauj atsevišķas īpašas darbības, kuras attiecas uz zinātnisko pētniecību, bibliotēku darbību un invalīdiem. Tālab direktīva paredz plašu izņēmumu un ierobežojumu sarakstu. Taču šie izņēmumi dalībvalstīm nav obligāti, un pat tad, ja izņēmumus apstiprina valsts līmenī, dalībvalstis bieži ir formulējušas izņēmumus, kas ir šaurāki par direktīvā atļautajiem.

2. VISPĀRĪGI JAUTĀJUMI

Ar direktīvu ir saskaņotas reproducēšanas, izziņošanas, publiskošanas un izplatīšanas tiesības. Saskaņošanas pamatprincips bija sniegt tiesību subjektiem augsta līmeņa aizsardzību; tādēļ ekskluzīvo tiesību joma tika definēta ļoti plaši. Dažas ieinteresētās personas apšaubā, vai ekskluzīvo tiesību ieviešana nozīmē, ka visas tiesību subjektu kategorijas saņem taisnīgu ienākumu daļu. Autori (piem., komponisti, filmu režisori un žurnālisti) un jo īpaši izpildītāji uzskata, ka viņi nav guvuši ievērojamus ieņēmumus, īstenojot jaunās “publiskošanas” tiesības saistībā ar savu darbu izmantošanu tiešsaistē.

Ar direktīvu ne tikai pielāgoja ekskluzīvās tiesības tiešsaistes videi, bet arī noteica izsmeļošu autortiesību aizsardzības izņēmumu sarakstu, lai gan tas nebija obligāti jādara, lai izpildītu kādas starptautiskas saistības. Šāda izņēmumu saraksta izveides galvenais iemesls acīmredzot bija vajadzība ierobežot dalībvalstu iespējas ieviest jaunus izņēmumus vai paplašināt esošo izņēmumu darbības jomu, pārkāpjot direktīvā atļautās robežas. Likumdošanas procesā dalībvalstis pamazām ieviesa pašreizējo sarakstu ar vienu obligātu izņēmumu un 20 neobligātiem izņēmumiem.

Izņēmumu piemērošanas nosacījumi ir izteikti diezgan vispārīgiem vārdiem. Acīmredzot likumu veidotāju izvēlētā pieeja ir atstājusi dalībvalstīm diezgan daudz elastības, īstenojot direktīvā iekļautos izņēmumus. Izņemot īslaicīgās kopēšanas izņēmumu, dalībvalstu tiesību

⁶ Eiropas Izdevēju federācijas veiktais pētījums liecina, ka ikgadējie ieņēmumi no grāmatu izdošanas 2004. gadā bija 22,268 miljoni euro. 2004. gadā iznāca vairāk nekā 620 000 jaunu grāmatu vai jaunu izdevumu, un grāmatizdošanā nodarbināti aptuveni 123 000 pilna laika darbinieki. Sk. <http://www.fep-fee.be/>.

aktos var paredzēt stingrākus noteikumus par izņēmumu darbības jomu nekā direktīvā. Pateicoties direktīvā ietverto izņēmumu sarakstam, ir izdevies panākt zināmu saskaņotību — ir izveidots izsmeļošs izņēmumu saraksts, un dalībvalstis nevar paturēt spēkā vai ieviest tādas izņēmumus, kas sarakstā nav minēti.

Turklāt direktīvas 5. panta 5. punkts paredz, ka tajā atļautos izņēmumus un ierobežojumus piemēro tikai dažos īpašos gadījumos, kas nav pretrunā darba vai cita tiesību objekta parastajai izmantošanai un nepamatoti neskar tiesību subjekta likumīgās intereses. Šis noteikums ir pazīstams kā “trīsposmu pārbaude”.

Direktīvas 5. panta 5. punkta formulējums atspoguļo Kopienas starptautiskās saistības autortiesību un blakustiesību jomā. Trīsposmu pārbaude līdzīgā kārtā ir paredzēta arī Bernes konvencijas 9. panta 2. punktā⁷, kā arī (kas vēl svarīgāk) 13. pantā Līgumā par intelektuālā īpašuma tiesību komercaspektiem (TRIPS līgumā)⁸, kura līgumslēdzēja puse ir Kopiena⁹. Tas nozīmē, ka trīsposmu pārbaude ir daļa no autortiesību starptautiskā regulējuma, kas jāievēro tiklab Kopienai, kā tās dalībvalstīm. Šī pārbaude kļuvusi par atsauces punktu visiem autortiesību ierobežojumiem¹⁰.

Jautājumi

- (1) Vai jārada stimuli vai norādījumi līgumisku attiecību nodibināšanai starp tiesību subjektiem un lietotājiem, lai īstenotu autortiesību izņēmumus?**
- (2) Vai jārada stimuli vai norādījumi vai licenču paraugi līgumisku attiecību nodibināšanai starp tiesību subjektiem un lietotājiem par citiem aspektiem, uz ko neattiecas autortiesību izņēmumi?**
- (3) Vai pieeja, kas ir balstīta uz neobligātu izņēmumu sarakstu, ir adekvāta, ņemot vērā interneta tehnoloģiju attīstību un prognozes par ekonomikas un sociālās attīstības tendencēm?**
- (4) Vai kādas izņēmumu kategorijas būtu jāpadara obligātas, lai nodrošinātu lielāku tiesisko noteiktību un izņēmumu izmantotāju labāku aizsardzību?**
- (5) Ja jā, tad kādi?**

⁷ Lai gan Kopiena nav Bernes konvencijas līgumslēdzēja puse (un nevar par tādu kļūt, jo Bernes konvencijai par pievienoties tikai valstis), saskaņā ar TRIPS līguma 9. pantu tai konvencija ir jāievēro.

⁸ Nolīgums iekļauts Pasaules tirdzniecības organizācijas dibināšanas līguma 1.C pielikumā.

⁹ TRIPS līguma 13. pantā, kura nosaukums ir „Ierobežojumi un izņēmumi”, uzskatāms par vispārīga izņēmuma klauzulu, kas piemērojama autortiesību subjektu ekskluzīvajām tiesībām. TRIPS līguma 13. pants interpretēts ar PTO Strīdu izšķiršanas padomes lēmumu par ASV Autortiesību likuma 110. panta 5. punktu. Tā nolēma, ka jebkāda tāda izņēmuma darbības jomai, kas pieļaujams saskaņā ar 13. pantu, jābūt šaurai un jāattiecas uz tikai *de minimis* izmantošanu. Jāsakrīt visiem trim nosacījumiem: 1) daži īpaši gadījumi, 2) nav pretrunas ar parastu darba izmantošanu, 3) netiek nesamērīgi skartas tiesību subjekta leģitīmās intereses.

¹⁰ Sk. PTO Strīdu izšķiršanas padomes 2000. gada 15. jūnija lēmumu par ASV Autortiesību likuma 110. panta 5. punktu, **WT/DS160/R**.

3. IZŅĒMUMI: SPECIFISKI JAUTĀJUMI

Zaļajā grāmatā uzmanība ir vērsta uz tiem autortiesību izņēmumiem, kas visvairāk attiecas uz zināšanu izplatīšanu, proti:

- izņēmums bibliotēku un arhīvu labā;
- izņēmums, kas ļauj izplatīt darbus izglītības un pētniecības vajadzībām;
- izņēmums invalīdu labā;
- iespējams izņēmums lietotāju radītajam saturam.

3.1. Izņēmumi bibliotēkām un arhīviem

Attiecībā uz bibliotēkām un tamlīdzīgām iestādēm ir radušies divi būtiski jautājumi: bibliotēku krājumos glabājamo materiālu digitālo kopiju radīšana un šo kopiju elektroniska nodošana lietotājiem. Grāmatu, audiovizuālā materiāla un cita satura digitalizācija var būt noderīga diviem mērķiem: satura saglabāšanai nākamajām paaudzēm un tā nodošanai lietotāju rīcībā tiešsaistē.

Saskaņā ar pašreizējiem tiesību aktiem bibliotēkām un arhīviem nav piešķirts vispārējs izņēmums attiecībā uz reproducēšanas tiesībām. Reproducēšana ir atļauta tikai īpašos gadījumos, kad vajadzīgas konkrētas darbības, lai saglabātu bibliotēku katalogos iekļautos darbus. No otras puses, izņēmums attiecībā uz bibliotēkām un valsts tiesību normas, ar ko to īsteno, ne vienmēr skaidri nosaka tādus jautājumus kā “formāta maiņa” un atbilstoši šim izņēmumam izgatavojamo kopiju skaits. Sīkāks regulējums šajā jomā izriet no valsts līmenī pieņemtiem likumdošanas politikas lēmumiem. Dažām dalībvalstīm ir stingri noteikumi par reprodukcijām, kuras drīkst izgatavot bibliotēkas.

Pēdējos gados bibliotēkas un citas sabiedriskas iestādes arvien vairāk interesējas ne tikai par darbu saglabāšanu (digitalizāciju), bet arī par savu krājumu publiskošanu tiešsaistē. Ja tas notiktu, pēc bibliotēku pārstāvju domām, pētniekiem vairs nevajadzētu apmeklēt bibliotēku telpas vai arhīvus, jo viņi viegli varētu vajadzīgo informāciju sameklēt un iegūt internetā. Turklāt izdevēji apgalvo, ka digitalizē katalogus ar nolūku izveidot interaktīvas tiešsaistes datubāzes, no kurām šis materiāls būtu viegli pieejams no lietotāja datora¹¹. Par šiem pakalpojumiem prasa abonēšanas maksu.

Saskaņā ar pašreizējiem autortiesību likumiem publiskās bibliotēkas, izglītības iestādes, arhīvi un muzeji izmanto divus Autortiesību direktīvas izņēmumus:

¹¹ Piemēram, „Elsevier”, kas publicē 2200 žurnālus, ir izveidojis pakalpojumu „ScienceDirect”, ar kura palīdzību 10 miljoni zinātnieku un pētnieku iegūst darbvirsma piekļuvi 8,7 miljoniem žurnālu rakstu. 2004. gadā „Elsevier” atklāja datubāzi „Scopus”, kas ietver 16 000 žurnālu no visiem lielākajiem izdevējiem zinātnes, tehnoloģijas un medicīnas izdevumu jomā. Tas piedāvā arī tiešsaistes pakalpojumu „MD Consult”, kas ir paredzēts veselības aprūpes darbiniekiem un apkopo lielākos medicīniskos resursus.

- izņēmumu attiecībā uz īpašu reproducēšanu, no kuras negūst komerciālu labumu (direktīvas 5. panta 2. punkta c) apakšpunkts), un
- šauri formulētu izņēmumu attiecībā uz izziņošanu un publiskošanu zinātniska pētījuma vai privāta pētījuma nolūkā, ļaujot atsevišķiem sabiedrības locekļiem ar tiem iepazīties šim nolūkam paredzētās vietās minēto iestāžu telpās (direktīvas 5. panta 3. punkta n) apakšpunkts).

3.1.1. Digitalizācija (saglabāšana)

Reproducēšanas tiesību izņēmums attiecas tikai uz “īpašu reproducēšanu”. Līdz ar to 5. panta 2. punkta c) apakšpunkts ir vienīgais izņēmums, kas nepārprotami attiecas uz “trīsposmu pārbaudes” pirmo posmu (kas ir kodificēts direktīvas 5. panta 5. punktā) un paredz, ka izņēmumi jāattiecinā tikai uz “dažiem īpašiem gadījumiem”. Līdz ar to, kā norādīts arī direktīvas 40. apsvērumā, šis izņēmums ir attiecināms tikai uz dažiem īpašiem gadījumiem un neaptver lietojumu saistībā ar aizsargātu darbu vai fonogrammu piegādi tiešsaistē.

Šā izņēmuma piesardzīgais formulējums nozīmē arī to, ka tas nepiešķir bibliotēkām vai citiem izmantotājiem vispārēju reproducēšanas tiesību izņēmumu. Reproducēšana ir atļauta tikai īpašos gadījumos, kad vajadzīgas konkrētas darbības, lai saglabātu bibliotēku katalogos iekļautos darbus. No otras puses, šis izņēmums neietver skaidras normas tādos jautājumos kā “formāta maiņa” vai atbilstoši šim izņēmumam izgatavojamo kopiju skaits. Sīkāks regulējums šajā jomā izriet no valsts līmenī pieņemtiem likumdošanas politikas lēmumiem.

Dažām dalībvalstīm ir ierobežojoši noteikumi par reprodukcijām, kuras drīkst izgatavot bibliotēkas. Apvienotās Karalistes valdība pašreiz rīko apspriedi¹² ar nolūku grozīt Autortiesību, dizainparaugu un patentu likuma (CDPA) 42. pantu, kas ļauj bibliotēkām vai arhīviem izgatavot vienu to pastāvīgajos fondos esoša literāra, dramaturģiska vai muzikāla darba kopiju ar mērķi to saglabāt un aizstāt. Valdība ierosina paplašināt izņēmumu, lai pieļautu skaņu ierakstu, filmu un radoraidījumu kopēšanu un formāta maiņu un ļautu izgatavot vairāk par vienu kopiju, ja ir vajadzīga kopiju kopēšana, lai saglabātu pastāvīgos fondus pieejamā formātā.

Runājot par darbu saglabāšanu, darbus ilglietojamā formātā saglabā bibliotēkas, arhīvi un muzeji. Taču plaša mēroga digitalizācijas pasākumos arvien vairāk tiek iesaistītas privātas struktūras, piemēram, meklētājprogrammas. Piemēram, 2005. gadā tika sākts „Google” projekts „Book Search” ar mērķi padarīt grāmatu saturu meklējamu internetā¹³. „Google” slēdz līgumus ar Eiropas bibliotēkām, kas aptver neaizsargātu darbu digitalizāciju¹⁴. Arī izdevēji eksperimentē ar bezmaksas piekļuvi tiešsaistē grāmatu daļām vai pat pilnam tekstam un izstrādā rīkus, kas ļauj lietotājiem pārlūkot grāmatu saturu¹⁵.

¹² <http://www.ipo.gov.uk/about/about-consult/about-formal/about-formal-current/consult-copyrightexceptions.htm>.

¹³ <http://books.google.com>.

¹⁴ Skat. Oksfordas bibliotēkas sniegtās ziņas:

<http://www.bodley.ox.ac.uk/librarian/CNIGoogle/CNIGoogle.htm>

¹⁵ Piemēram, „HarperCollins” nesen ir sācis vairākas tādas iniciatīvas, proti: “pilnpiekļuves” programma (atlasītu grāmatu pilni teksti ierobežotu laiku ir pieejami par brīvu), programma „Sneak Peek” (lasītāji var redzēt 20 % no daudzu grāmatu satura divas nedēļas pirms to publicēšanas) un programma „Browse

Jāuzver, ka uz privātu struktūru (piemēram, meklētājprogrammu) darbībām nevar attiecināt 5. panta 2. punkta c) apakšpunktā ietverto izņēmumu, jo tas attiecas tikai uz publiski pieejamām bibliotēkām, izglītības iestādēm, muzejiem vai arhīviem un tikai uz darbībām, no kurām negūst tiešu vai netiešu ekonomisku vai komerciālu labumu. Digitalizācija ir saistīta ar reproducēšanas tiesībām¹⁶, jo darba formāta maiņa no analoga uz digitālu paredz darba reproducēšanu. Piemēram, grāmata pirms tās digitalizēšanas ir jānoskenē. Ja skenēšanu veic struktūras tādos apstākļos, uz ko neattiecas 5. panta 2. punkta c) apakšpunkts, tiesību subjektiem pirms tādas reproducēšanas ir jādod atļauja. Līdzīgi arī digitalizēta darba publiskošanai tiešsaistē vajadzīga tiesību subjekta(-u) iepriekšēja piekrišana.

Bibliotēkās glabāto darbu skenēšanu ar nolūku to saturu padarīt meklējamu internetā parasti nošķir no saišu izveides [*linking*], pakārtoto saišu izveides [*deep linking*], savstarpēju saišu izveides [*interlinking*] vai indeksēšanas, kas ir darbības, kuras attiecas uz tiešsaistē jau pieejamiem darbiem. Piemēram, attiecībā uz hipersaitēm (elektronisku saiti ar datni, kas ievietota internetā) Vācijas Augstākā tiesa noteica, ka, veidojot saites vai pakārtotās saites (saites, kas interneta lietotāju aizved tieši uz konkrētu lapu citā tīmekļa vietnē), darbi netiek reproducēti¹⁷. ASV lietā „Perfect 10” pret “Google” un „Amazon”¹⁸ tiesa noteica, ka iekšējās saites uz pilnformāta attēlu citā tīmekļa vietnē, kam nav vajadzīga attēlu oriģinālu reproducēšana, nepārkāpj reproducēšanas tiesības. Lai gan dažas tiesas uzskata, ka sīktēli, t.i., mazu attēlu reproducējumi, kas atvieglo saites veidošanu uz citām tīmekļa vietnēm internetā, pārkāpj ekskluzīvās reproducēšanas tiesības¹⁹, Erfurtes Reģionālā tiesa²⁰ ir lēmusi, ka sīktēlu izmantošana saišu izveidei nerada saistības no autortiesību viedokļa, ja darbu internetā ir publicējis tiesību subjekts vai tas darīts ar viņa piekrišanu²¹.

Tomēr bieži apgalvo, ka projekts „Google Book Search” iet tālāk nekā meklētājprogramma, kas vērtēta Vācijas Augstākajā tiesā lietās „Paperboy”²² vai „Perfect 10”. Lietā aplūkotā meklētājprogramma „Paperboy” veidoja saites uz tīmekļa vietnēm, kurās ir aizsargāti darbi, kas bija padarīti pieejami tiešsaistē ar tiesību subjektu piekrišanu. Pakalpojums „Paperboy” bija balstīts uz darbiem, kurus bija darījuši pieejami citi, un nevarēja izveidot saites ar darbiem, kurus tiesību subjekti bija atsaukuši. Tāpat pakalpojums nepieļāva kešdarbi [*caching*], jo pēc oriģināla atsaukšanas saite vairs nedarbojās.

Inside” (lasītāji var pārlūkot 20 % grāmatas satura pēc tās publicēšanas). Tās ir pieejamas www.HarperCollins.com.

¹⁶ Skat. saskaņoto paziņojumu par WIPO Līguma par autortiesībām 1. panta 4. punktu: “Reproducēšanas tiesības, kas izklāstītas Bernes konvencijas 9. pantā, un izņēmumus, ko pieļauj attiecībā uz šīm tiesībām, pilnīgi piemēro attiecībā uz digitālo vidi, jo īpaši attiecībā uz to darbu izmantošanu, kas ir ciparu formātā. Tāda aizsargāta darba uzglabāšana elektroniskajos sabiedrības saziņas līdzekļos, kas ir ciparu formātā, ir reprodukcija Bernes konvencijas 9. panta nozīmē.”

¹⁷ BGH, 2003. gada 17. jūlijs, lieta I WR 259/00, *Paperboy* (lieta tika izspriesta pirms Direktīvas īstenošanas).

¹⁸ Lieta 06-55405, 9th Cir., 2007. gada 16. maijs.

¹⁹ Bīlfeldes reģionālā tiesa, 2005. gada 8. novembris, *JurPC Web-Dok.* 106/2006, un Hamburgas reģionālā tiesa, 2003. gada 5. septembris, *JurPC Web-Dok* 146/2004.

²⁰ Erfurtes Reģionālā tiesa, 2007. gada 15. marts, 3 O 1108/05 - *Bildersuche Suchmaschine Haftung*.

²¹ Līdzīgi meklētājprogrammas neprasa iepriekšēju atļauju no autortiesību subjektiem, lai indeksētu tīmekļa lapu saturu. Meklētājprogrammas apgalvo, ka satura īpašnieks, kurš nevēlas, lai tīmekļa lapas saturu indeksē, var iešifrēt tādu vēstījumu teksta datnē, ko sauc “robots.txt”, lai nepieļautu un bloķētu meklētājprogrammu, kas mēģina kopēt saturu. Ja tādu tehnoloģiju nepiemēro, tās uzskata, ka tas ir līdzvērtīgi netiešai atļaujai meklētājprogrammai kopēt un indeksēt.

²² BGH, 2003. gada 17. jūlijs, lieta I WR 259/00, *Paperboy*.

3.1.2. Digitalizētu darbu publiskošana

Atbilstoši spēkā esošajiem autortiesību likumiem publiski pieejamas bibliotēkas, izglītības iestādes vai muzeji un arhīvi izmanto šauri formulētu izņēmumu attiecībā uz darbu vai citu priekšmetu izziņošanu un publiskošanu, ja tas tiek darīts zinātniska pētījuma vai privāta pētījuma nolūkā, ļaujot atsevišķiem sabiedrības pārstāvjiem ar tiem iepazīties īpašās šim nolūkam paredzētās vietās minēto iestāžu *telpās* (direktīvas 5. panta 3. punkta n) apakšpunkts).

Šis izņēmums nekādi neietver dokumentu elektronisku piegādi lietotājiem no attāluma. Attiecībā uz dokumentu elektronisku piegādi lietotājiem direktīvas 40. apsvēruma paredz, ka izņēmumam bibliotēkām un arhīviem nebūtu “jāattiecas uz izmantošanu, veicot aizsargāto darbu vai citu tiesību objektu tiešsaistes piegādi”.

3.1.3. Nezināmu autoru darbi

Plašajos digitalizācijas projektos priekšplānā izvirzīts jautājums par tādu parādību kā t.s. nezināmu autoru darbi. Nezināmu autoru darbi ir darbi, uz kuriem joprojām attiecas autortiesības, bet kuru īpašnieki nav nosakāmi vai atrodam. Pastāv ievērojams pieprasījums pēc tādu darbu vai skaņu ierakstu izplatīšanas tiešsaistē plašai auditorijai par relatīvi zemu cenu, kam ir izglītojoša, vēstures vai kultūras vērtība. Bieži apgalvo, ka tādus projektus kavē tas, ka nav rasts apmierinošs risinājums nezināmu autoru darbu problēmai. Aizsargāti darbi var kļūt par nezināmu autoru darbiem, ja trūkst datu par autoru un/vai citiem attiecīgiem tiesību subjektiem (kā izdevējiem vai filmu producentiem) vai ja tie ir novecojuši. Bieži tā gadās ar darbiem, kurus vairs neizmanto komerciāli.

Līdztekus grāmatām pašreiz bibliotēkās, muzejos vai arhīvos glabājas tūkstošiem nezināmu autoru darbu, piemēram, fotoattēli un audiovizuālie darbi. Datu trūkums par to īpašumtiesībām var būt šķērslis šādu darbu publiskošanai tiešsaistē un apgrūtināt digitālās atjaunošanas centienus. Tas īpaši attiecas uz nezināmu autoru filmām.

Jautājums par nezināmu autoru darbiem galvenokārt ir tiesību noskaidrošanas jautājums, t.i., kā nodrošināt to, lai lietotāji, kuri nezināmu autoru darbus dara pieejamus, nebūtu atbildīgi par autortiesību pārkāpumu, ja tiesību subjekts no jauna uzrodas un piesaka savas tiesības uz darbu. Bažas rada ne tikai atbildības jautājums, bet arī tas, ka tiesību subjektu sameklēšanai un identificēšanai vajadzīgās izmaksas un laiks var izrādīties pārlietu liels, lai attaisnotu šīs pūles, īpaši gadījumos, kad darbiem ir vairāki autori. Tas jo īpaši sakāms par tiesībām uz skaņu ierakstiem un audiovizuālajiem darbiem, kas pašreiz glabājas raidsabiedrību arhīvos. Nezināmu autoru darbu autortiesību noskaidrošana var būt šķērslis vērtīga satura izplatīšanai, un to var uzskatīt par traucēkli turpmākai jaunradei. Taču nav skaidrs, cik lielā mērā nezināmu autoru darbi faktiski kavē darbu izmantošanu. Trūkst nepieciešamo ekonomikas datu, kas ļautu šo problēmu kvantitatīvi formulēt visas Eiropas mērogā.

Šobrīd jautājums par nezināmu autoru darbiem tiek aplūkots gan valstu²³, gan ES līmenī. Arī ASV²⁴ un Kanāda²⁵ ir uzņēmušās iniciatīvas attiecībā uz nezināmu autoru darbiem. Lai gan

²³ Piemēram, Apvienotajā Karalistē A. Govera ziņojumā par intelektuālo īpašumu [*Gowers Review of Intellectual Property*] ietverts ieteikums Komisijai grozīt Direktīvu 2001/29/EK un ieviest izņēmumu nezināmu autoru darbiem. Dānija un Ungārija ir izstrādājuši risinājumus nezināmu autoru darbiem (Dānijas risinājuma pamatā ir plašas kolektīvās licences, Ungārijas — valsts iestādes izdotas licences).

pieejas šim jautājumam atšķiras, risinājumu pamatā lielākoties ir kopīgs princips; lietotājam iespēju robežās ir jāveic meklēšana, lai mēģinātu noteikt vai atrast tiesību subjektu(-us).

2006. gadā Komisija pieņēma ieteikumu²⁶, kurā mudināja dalībvalstis radīt mehānismus, kas atvieglinātu nezināmu autoru darbu izmantošanu un veicinātu apzināto nezināmu autoru darbu sarakstu pieejamības nodrošināšanu. Tika izveidota augsta līmeņa ekspertu grupu jautājumos par digitālām bibliotēkām, kurā pulcēja nezināmu autoru darbu problēmā ieinteresētās personas. Grupa pieņēma galīgo ziņojumu par saglabāšanu digitālā formātā, nezināmu autoru darbiem un darbiem, kas vairs netiek izdoti, un bibliotēku, arhīvu un tiesību subjektu pārstāvji parakstīja Saprāšanās memorandu par nezināmu autoru darbiem²⁷. Memorandā ir ietvertas vairākas pamatnostādnes par tiesību subjektu rūpīgu meklēšanu un vispārīgi principi par nezināmu autoru darbu datubāzēm un tiesību noskaidrošanas mehānismiem. Detalizēti risinājumi ir izstrādājami valstu līmenī.

Lielākā daļa dalībvalstu vēl nav izstrādājušas reglamentējošu pieeju jautājumam par nezināmu autoru darbiem. Ir pamats domāt, ka šā jautājuma iespējamā pārrobežu rakstura pieeju vajadzētu saskaņot.

Jautājumi

- (6) Vai izņēmumam attiecībā uz bibliotēkām un arhīviem jāpaliek nemainītam, jo izdevēji paši izstrādās tiešsaistes pieeju saviem katalogiem?**
- (7) Vai publiski pieejamajām bibliotēkām, izglītības iestādēm, muzejiem un arhīviem būtu jāvienojas par licencēšanas shēmām ar izdevējiem, lai uzlabotu darbu pieejamību? Vai ir sekmīgu licencēšanas shēmu piemēri tiešsaistes piekļuvei bibliotēku krājumiem?**
- (8) Vai būtu jāprecizē darbības joma izņēmumam attiecībā uz publiski pieejamām bibliotēkām, izglītības iestādēm, muzejiem un arhīviem, konkrētāk, šādos jautājumos:**
 - (a) formāta maiņa,**
 - (b) kopiju skaits, ko drīkst izgatavot izņēmuma kārtā,**

²⁴ ASV Autortiesību birojs 2006. gada janvārī publicēja ziņojumu par nezināmu autoru darbiem. 2008. gada 24. aprīlī Senātam un Pārstāvju palātai tika iesniegti divi likumprojekti (attiecīgi Šona Bentlija likumprojekts par nezināmu darbiem [*Shawn Bentley Orphan Works Act*] un 2008. gada likumprojekts par nezināmu autoru darbiem [*Orphan Works Act of 2008*]). Abos likumprojekts ir priekšlikums grozīt ASV Kodeksa 17. sadaļu, papildinot to iedaļu "tiesiskās aizsardzības līdzekļu ierobežojumi gadījumos, kas ir saistīti ar nezināmu autoru darbiem".

²⁵ Kanādas risinājuma pamatā ir neekskluzīvas licences, ko izdod Kanādas Autortiesību pārvalde.

²⁶ Komisijas 2006. gada 24. augusta Ieteikums par kultūras materiālu pārveidošanu ciparu formātā, pieejamību tiešsaistē un saglabāšanu ciparu formātā, 2006/585/EK, OV, L 236/28.

²⁷ http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/hleg/hleg_meetings/index_en.htm.

(c) visu bibliotēkas krājumu skenēšana?

- (9) Vai ir jāprecizē tiesību akti attiecībā uz to, vai bibliotēkās glabāto darbu skenēšana nolūkā padarīt to saturu meklējamu internetā pārsniedz pašreizējo autortiesību izņēmumu darbības jomu?
- (10) Vai ir vajadzīgs jauns Kopienas regulējums nezināmu autoru darbu problēmas risināšanai, kas būtu plašāks par Komisijas 2006. gada 24. augusta Ieteikumā 2006/585/EK noteikto?
- (11) Ja ir vajadzīgs — vai tas būtu darāms ar grozījumiem 2001. gada Direktīvā par autortiesībām informācijas sabiedrībā vai ar atsevišķu tiesību aktu?
- (12) Kā varētu risināt nezināmu autoru darbu problēmas pārrobežu aspektus, lai nodrošinātu dažādu dalībvalstu pieņemto risinājumu atzīšanu visā Eiropas Savienībā?

3.2. Izņēmums invalīdu labā

Invalīdiem ir jābūt iespējai gūt labumu no ekonomikas, kas balstīta uz zināšanām. Tādēļ viņiem jānodrošina ne tikai fiziska iekļūšana izglītības iestāžu vai bibliotēku telpās, bet arī iespēja piekļūt darbiem viņu vajadzībām pielāgotos formātos (piem., izdevumiem Braila rakstā vai ar lieliem iespaidburtiem, audiogrāmatām un pieejamām elektroniskām grāmatām).

Direktīvā ir izņēmums attiecībā uz reproducēšanas tiesībām un tiesībām uz izziņošanu, kas domāts invalīdu labā. Visas dalībvalstis ir īstenojušas šo izņēmumu, taču dažu valstu likumos tas attiecas tikai uz atsevišķām invalīdu kategorijām (piem., izņēmums attiecas tikai uz redzes invalīdiem). Dažas dalībvalstis prasa kompensācijas izmaksu tiesību subjektiem par darbu izmantošanu atbilstīgi izņēmumam.

Parasti raizes invalīdiem sagādā izmaksas gan laika, gan naudas ziņā, kas saistītas ar piekļūšanu tādu grāmatu kopijām, kuras ir pieejamas tikai papīra formātā vai digitālā formātā, kas nav viegli pārvēršams Braila rakstā. Tiesību subjekti uzskata, ka ir jānodrošina pienācīga aizsardzība pret pirātismu un nelikumīgu izmantošanu, jo īpaši attiecībā uz piegādi digitālos formātos, kurus var viegli reproducēt un acumirkļi izplatīt internetā.

Direktīvas 5. panta 3. punkta b) apakšpunkts pieļauj nekomerciālu izmantošanu, kas tieši saistīta ar invaliditāti, tādā mērā, kādā to nosaka konkrētā invaliditāte. Direktīvas 43. apsvērumā ir uzsvērts, ka dalībvalstīm ir jāveic vajadzīgie pasākumi, kas invalīdiem atvieglo piekļuvi darbiem, ja invaliditāte rada šķēršļus pašu darbu izmantošanā, un jāpievērš īpaša uzmanība pieejamiem formātiem. Izņēmums invalīdu labā ir viens no izņēmumiem sabiedrības interesēs, ar ko dalībvalstis tiek mudinātas noteikt piemērotus pasākumus, ja nav tiesību subjektu ieviestu brīvprātīgu pasākumu, kas izņēmuma izmantotājiem nodrošina piekļuvi darbiem, kurus aizsargā ar tehnoloģiskiem paņēmieniem.

Visas dalībvalstis ir ieviesušas šo izņēmumu, taču dažu valstu likumos tas skar tikai atsevišķas invalīdu kategorijas (piem., Apvienotajā Karalistē²⁸ un Bulgārijā tas attiecas uz redzes invalīdiem, bet Latvijā²⁹, Lietuvā un Grieķijā³⁰ — uz redzes un dzirdes invalīdiem). Lietuvā izņēmums ir spēkā tikai attiecībā uz mācību un zinātniskās pētniecības vajadzībām³¹. Grieķijā izņēmums attiecas tikai uz reproducēšanu un neattiecas uz darbu izziņošanu.

Saskaņā ar direktīvas 36. apsvērumu dalībvalstis var paredzēt taisnīgu atlīdzību, piemērojot izvēles noteikumus attiecībā uz izņēmumiem. Dažas dalībvalstis, piemēram, Vācija, Austrija un Nīderlande, prasa kompensācijas izmaksu tiesību subjektiem par darbu izmantošanu atbilstoši izņēmumam. Ņemot vērā izmaksas, kas ir saistītas ar darbu konvertēšanu pieejamos formātos, un pieejamo resursu ierobežotību, rodas jautājums, vai izņēmuma izmantotājiem būtu jāmaksā atlīdzība tiesību subjektiem, vai arī viņi būtu atbrīvojami no tāda pienākuma.

Kā ir teikts WIPO pētījumā³², raizes parasti sagādā izmaksas gan laika, gan naudas ziņā, kas ir saistītas ar tādu grāmatu kopiju izgatavošanu, kuras ir pieejamas tikai papīra vai digitālā formātā, ko nav viegli pārvērst Braila rakstā. Direktīva neliek tiesību subjektiem darbu padarīt pieejamu kādā noteiktā formātā. Jautājums ir par to, kā attiecīgajām organizācijām piegādāt neaizsargātu digitālo kopiju pieejamu formātu radīšanai tādā veidā, lai kļiedētu izdevēju bažas par drošību un autortiesību aizsardzību attiecībā uz šiem darbiem.

Ir sekmīgas izdevēju un redzes invalīdus pārstāvošu organizāciju sadarbības piemēri. Dānijā e-grāmatas vai audiogrāmatas, ko izdod Dānijas Neredzīgo bibliotēka, ir apgādātas ar unikālu ID, kas ļauj kontrolēt izmantojumu un darbu un atklāt varbūtējos pārkāpējus. Francijā ir noslēgti nolīgumi starp bezpeļņas aģentūru „BrailleNet” un izdevējiem par darbu digitālo kopiju piegādi, kas glabājas īpašā drošā serverī, kuram var piekļūt tikai sertificētas organizācijas.

Tiesību subjekti uzskata, ka ir jānodrošina pienācīga aizsardzība pret pirātismu un nelikumīgu izmantošanu, jo īpaši attiecībā uz piegādi digitālos formātos, kurus var viegli reproducēt un acumirkļi izplatīt internetā. Realistisks risinājums šķiet uzticamu starpnieku sistēma, piemēram, specializētas bibliotēkas vai organizācijas, kas pārstāv invalīdus un kas var organizēt sarunas ar tiesību subjektiem un slēgt vienošanās. Šādas vienošanās paredz tādas dažāda veida ierobežojumus un apsolutījumus tiesību subjektiem, kuru nolūks ir novērst pretlikumīgu izmantošanu.

Ar to ir saistītas arī bažas, ka izņēmums attiecībā uz invalīdiem nav konkrēti noteikts Direktīvā Nr. 96/9/EK par datubāzu tiesisko aizsardzību³³. Minētās direktīvas 6. panta 2. punkts paredz izņēmumus mācību vai zinātniskiem pētījumiem un reproducēšanu privātām vajadzībām, bet tajā nav izņēmuma invalīdiem. Tas raisa bažas, ka Direktīvas Nr. 2001/29 5. panta 3. punkta b) apakšpunktā minētais izņēmums attiecībā uz invalīdiem varētu būt apdraudēts, atsaucoties uz datubāzu aizsardzību tāda iemesla dēļ, ka konkrēts literārs darbs

²⁸ 2002. gada Autortiesību likuma 31.A–31.F pants (redzes invalīdi).

²⁹ 2004. gada Autortiesību likuma 19. panta 1) punkta 3) apakšpunkts un 22. pants.

³⁰ Likuma 2121/1993 28.A pants.

³¹ 2003. gada Autortiesību likuma 22. panta 1. punkta 2. apakšpunkts.

³² Pētījums par autortiesību ierobežojumiem un izņēmumiem redzes invalīdiem [*Study on Copyright Limitations and Exceptions for the Visually Impaired*], ko D. Salivana [*J. Sullivan*] sagatavoja WIPO Pastāvīgās autortiesību un blakustiesību komitejas uzdevumā (2006), 71.–72. lpp.

³³ Eiropas Parlamenta un Padomes 1996. gada 11. marta Direktīva 96/9/EK par datubāzu tiesisko aizsardzību, OV, L 77, 27.3.1996., 20.–28. lpp.

vienlaicīgi tiek aizsargāts kā datubāze. Kā norādīts Komisijas dienestu 2004. gada 19. jūlija darba dokumentā, tāda situācija var rasties, ja literārs darbs, piemēram, enciklopēdija, tiek aizsargāts vienlaicīgi kā darbs un kā datubāze.

Jautājumi

- (13) Vai invalīdiem būtu jāiesaistās licencēšanas shēmās ar izdevējiem, lai paplašinātu piekļuvi darbiem? Ja jā — kāda veida licencēšana būtu vispiemērotākā? Vai jau pastāv licencēšanas shēmas, lai uzlabotu invalīdu piekļuvi darbiem?**
- (14) Vai ir jābūt obligātiem noteikumiem, ka darbus dara pieejamus invalīdiem konkrētā formātā?**
- (15) Vai ir jābūt precizējumam, ka izņēmums attiecas uz invaliditāti, kas nav redzes un dzirdes invaliditāte?**
- (16) Ja ir, tad kāda citāda invaliditāte būtu iekļaujama kā tāda, uz kuru attiecas zināšanu izplatīšana tiešsaistē?**
- (17) Vai valstu tiesību aktos ir jāprecizē, ka tiem, kas izmanto izņēmumu attiecībā uz invalīdiem, nebūtu jāliek maksāt atlīdzību par darba izmantošanu, lai to pārvērstu pieejamā formātā?**
- (18) Vai Direktīvā Nr. 96/9/EK par datubāzu tiesisko aizsardzību jābūt īpašam izņēmumam par labu invalīdiem, kas attiektos gan uz oriģinālām, gan *sui generis* datubāzēm?**

3.3. Darbu izplatīšana mācību un pētniecības vajadzībām

Gan mācībspēki, gan izglītojamie arvien vairāk izmanto digitālās tehnoloģijas, lai piekļūtu mācību materiāliem vai tos izplatītu. Šobrīd tīklā balstītas mācības veido ievērojamu daļu ikdienas mācību nodarbībās. Lai gan mācību materiālu izplatīšana tiešsaistes tīklos var labvēlīgi iespaidot Eiropas izglītības un pētniecības kvalitāti, tā ietver arī autortiesību pārkāpumu risku, ja uz pētniecības un mācību materiālu kopiju publiskošanu un/vai digitalizāciju attiecas autortiesības.

Izņēmums sabiedrības interesēs mācību un pētniecības vajadzībām bija domāts, lai tiesību subjektu leģitīmās intereses saskaņotu ar plašāku mērķi nodrošināt piekļuvi zināšanām. Autortiesību direktīva ļauj dalībvalstīm noteikt izņēmumus un ierobežojumus attiecībā reproducēšanas un izziņošanas tiesībām darba “izmantošanai vienīgi ilustrācijai mācību procesā vai zinātniskajos pētījumos, ja ir norādīts avots, tajā skaitā autors – ja vien to nav neiespējami izdarīt”. Šis izņēmums bieži ir īstenots šaurā nozīmē, un netiek aptverta tālmācība vai mācības mājās, izmantojot internetu. Turklāt izņēmums bieži aptver tikai zinātniskā materiāla fragmentu, nevis visa darba kopēšanu. Dažkārt dalībvalstis ir izvēlējušās izņēmumu piemērot tikai attiecībā uz izglītību, nevis pētniecību.

Direktīvas pieņemšanas laikā vērā tika ņemta gan tradicionālā mācīšana klasē, gan mūsdienīgās e-mācību metodes. Tāpēc 42. apsvērumā minēts, ka 5. panta 3. punkta a) apakšpunktu var attiecināt arī uz tālmācību. Taču tas nav plašāk atspoguļots 5. panta 3. punkta a) apakšpunkta formulējumā, jo tajā trūkst jēdzienu “mācības”, “zinātniskā pētniecība” un “ilustrācija” definīciju un sīkāku precizējumu par izņēmuma darbības jomu. Direktīvas 42. apsvērumā norāda uz mācību un zinātniskās pētniecības nekomerciālo būtību kā noteicošo kritēriju izņēmuma piemērošanai neatkarīgi no tās iestādes organizatoriskās struktūras un finansēšanas līdzekļiem, kurā šīs darbības risinās. Līdz ar to direktīva dalībvalstīm ir devusi lielu rīcības brīvību īstenošanā, atļaujot tām noteikt robežas pieļaujamajai izņēmuma izmantošanai.

Dalībvalstis atšķirīgi traktē darbu izmantošanu mācību procesā un zinātniskajā pētniecībā. Dažās valstīs, piemēram Dānijā, Somijā, Zviedrijā un Francijā (līdz 2009. gada janvārim) darbu izmantošanai par ilustrāciju mācību un pētniecības vajadzībām ir jānoslēdz plaši kolektīvie līgumi starp autortiesību aģentūrām un izglītības iestādēm. Neatkarīgi no plašu kolektīvo licenču sistēmas priekšrocībām (iestādes var slēgt līgumus, kas vislabāk pielāgoti to vajadzībām) šī licencēšanas forma rada risku, ka vienošanās netiks panākta vai būs visai ierobežojoša, tā radot izglītības iestādēm juridisku nenoteiktību³⁴.

Tajās dalībvalstīs, kur izņēmums mācību un pētniecības vajadzībām ir atspoguļots valsts tiesību aktos, attiecīgie noteikumi ievērojami atšķiras. Dažas valstis attiecina izņēmumu arī uz izziņošanas un publiskošanas tiesībām (piemēram, Beļģija, Luksemburga, Malta un Francija

³⁴ Tā notika Francijā, kur 2005. gadā pēc Tautas izglītības ministrijas, kas pārstāv izglītības iestādes, un Kultūras ministrijas, kas pārstāv tiesību subjektus, kopīgas deklarācijas tika noslēgti tikai pieci specifiski nozares nolīgumi par darbu izmantošanu ilustrācijai izglītības un zinātniskās pētniecības darbībās. Direktīvas īstenošanas gaitā pēc izglītības iestāžu (īpaši augstskolu) iejaukšanās Francijas Intelektuālā īpašuma kodeksā pirmo reizi tika ieviests izņēmums, kas regulē darbu izmantošanu par ilustrāciju izglītības un zinātniskiem pētījumiem; šie noteikumi, kas aizstās iepriekšējo līgumu sistēmu, stāsies spēkā 2009. gada janvārī.

(no 2009. gada janvāra)), bet citas to attiecina tikai uz reproducēšanas tiesībām (Griekija, Slovēnija) vai ļauj izziņot tikai ar nosacījumu, ka to ar to nevar iepazīties ārpus izglītības iestādes telpām (Apvienotā Karaliste). No otras puses, Vācija nodala mācību un pētniecības darbības; mācību vajadzībām tā ļauj izmantot aizsargātus darbus tikai klasē un iekštīklā, ja tas aptver tikai izglītojamo grupu, kas apmeklē attiecīgo kursu. Pieeja pētniecībai ir mazāk ierobežojama, jo darbu publiskošana “savu pētījumu vajadzībām” ir atļauta “ierobežotam dalībnieku skaitam”³⁵.

Runājot par kopēšanas veidu, lielākā daļa dalībvalstu nešķiro analogās un digitālās kopijas, līdz ar to izņēmums attiecas uz abām. Taču Ungārijas Autortiesību likuma formulējums izņēmuma darbības jomā iekļauj tikai analogu reprodukcijas. Arī Dānijā nav panākta vienošanās par digitālo kopēšanu starp kolektīvo tiesību pārvaldītājiem un izglītības iestādēm. Augstskolām un skolām ir piešķirta licence, kas aptver tikai darbu fragmentu papīra kopiju izgatavošanu. Vienīgā plašā kolektīvā licence, kas aptver tādas darbības kā skenēšana, drukāšana, sūtīšana pa e-pastu, lejupielāde un glabāšana, ir izdota attiecībā uz darbu izmantošanu internetā tā saucamajos pedagoģiskajās institūtos.

Vienas un tās pašas darbības atšķirīga traktēšana dažādās dalībvalstīs var radīt juridisku nenoteiktību attiecībā uz to, kas tiek atļauts ar izņēmumu, jo īpaši tad, ja mācības un pētniecība noris starptautiskā vidē. Arvien vairāk izglītojamo un pētnieku izvēlas piekļuvi attiecīgiem mācību resursiem ne tikai tradicionālajā klases vidē, bet arī tiešsaistes tīklos bez kādiem laika vai ģeogrāfiskiem ierobežojumiem. Noteikumi, kas atļauj tikai darbu reprogrāfisku kopēšanu vai liek izglītojamajiem fiziski atrasties izglītības iestāžu telpās, neļauj šim iestādēm izmantot jauno tehnoloģiju potenciālu un iesaistīties tālmācības programmās. Kā norādīts Govera ziņojumā, “tas nozīmē, ka tālmācībā iesaistītie ir nelabvēlīgākā situācijā nekā tie, kas uzturas izglītības iestādē, un līdz ar to šie ierobežojumi nesamērīgi iespaido audzēkņus ar invaliditāti, kuri varētu strādāt attālināti. (...) Attiecīgais autortiesību izņēmums būtu jāpaplašina, lai darbu fragmenti varētu būt pieejami audzēkņiem pa e-pastu vai virtuālajā mācību vidē.”³⁶

Cita atšķirība starp dalībvalstīm skar darbu fragmentu apjomu, ko drīkst reproducēt vai publiskot mācību un pētniecības vajadzībām. Līdz ar to izņēmums var attiekties uz visu darbu (Maltā), žurnālu rakstiem un darbu īsiem izvilkumiem (Beļģija, Vācija vai Francija) vai tikai darbu īsiem izvilkumiem bez dažādu darbu veidu (un apjomu) izšķirības (Luksemburgā). Runājot par pēdējo piemēru, tādus darbus kā žurnālu rakstus būtībā var uzskatīt par izslēgtiem no izņēmuma darbības jomas, jo parasti ir maza interese mācībās un zinātniskajā pētniecībā izmantot tikai īsu fragmentu no žurnāla raksta.

Arī saistībā ar iestādēm, kas varētu gūt labumu no izņēmuma attiecībā uz mācībām un zinātnisko pētniecību, dalībvalstis ir pieņēmušas atšķirīgus risinājumus. Vācijas Autortiesību likumā ir norāde uz “skolām, augstskolām, terciārās izglītības iestādēm un nekomerciālām profesionālās izglītības iestādēm”, bet citas valstis, kā Apvienotā Karaliste, lieto vispārīgu apzīmējumu “izglītības iestādes” bez papildu precizējumiem, savukārt Francijas Intelektuālā īpašuma kodeksā nav nekādu norāžu par iestādēm, uz kurām izņēmums attiecas, un tajā atkārtots direktīvas 5. panta 3 punkta a) apakšpunkta formulējums: “ilustrācija mācību un

³⁵ UrhG (Vācijas Autortiesību likuma) 52.a pantā turklāt paredzēts, ka lietotājiem jāmaksā tiesību subjektiem taisnīga atlīdzība par darba publiskošanu.

³⁶ Gowers Review of Intellectual Property 2006, 4.17. un 4.19. punkts.

pētniecības vajadzībām”. Spānijā un Grieķijā izņēmums aptver tikai mācības, izslēdzot pētnieciskas darbības.

Līdztekus zināmai juridiskajai nenoteiktībai nepietiekamas saskaņošanas dēļ iepriekš minētās atšķirības var radīt tādu problēmu, ka studenti imatrikulējas tālmācības programmās citās valstīs vai ka mācībspēki un pētnieki veic savas darbības vairākās iestādēs, kas atrodas dažādās valstīs. Viena un tā pati rīcība var būt likumīga un pretlikumīga atkarībā no valsts. Šās problēmas cēlonis ir tas, ka dalībvalstis savos tiesību aktos izņēmumu iestrādājušas atšķirīgi. Tādēļ ir bijuši aicinājumi ieviest direktīvā obligātu izņēmumu attiecībā uz mācībām un zinātniskiem pētījumiem ar skaidri definētu darbības jomu. Piemēram, Govera ziņojumā ierosināts, ka izglītības izņēmums “būtu definējams pēc lietošanas kategorijas un darbības, nevis pēc nesēja vai atrašanās vietas”.³⁷

Taču izņēmuma padarīšana par obligātu un tā darbības jomas precizēšana nenozīmē tā paplašināšanu, jo ir jārēķinās ar tiesību subjektu interesēm. Piemēram, attiecībā uz izņēmumu izziņošanai ilustrācijas nolūkos mācībām un pētniecībai Govera ziņojumā apgalvots, ka “būs jānodrošina, lai piekļuve šādiem (mācību un pētniecības) materiāliem nebūtu pieejama plašai sabiedrībai”³⁸, bet tikai ierobežotai studentu un pētnieku auditorijai. Līdzīgi Autortiesību direktīvas 44. apsvērumā noteikts, ka „šādiem dalībvalstu paredzētajiem izņēmumiem vai ierobežojumiem jo īpaši būtu pienācīgi jāatspoguļo lielāka ekonomiskā ietekme, kādu šie izņēmumi vai ierobežojumi varētu atstāt jaunajā elektroniskajā vidē. Tāpēc attiecībā uz autortiesību darbu un cita tiesību objekta dažiem jauniem izmantošanas veidiem dažu izņēmumu vai ierobežojumu darbības jomu varētu ierobežot vēl vairāk.” Ir jārod pareizs līdzsvars starp ekskluzīvo tiesību pietiekama aizsardzības līmeņa nodrošināšanu un Eiropas izglītības un pētniecības konkurētspējas palielināšanu.

Jautājumi

- (19) Vai zinātnieku un pētnieku aprindām būtu jāiesaistās licencēšanas shēmās ar izdevējiem, lai paplašinātu piekļuvi darbiem mācību vai pētniecības vajadzībām? Vai ir sekmīgu licencēšanas shēmu piemēri, kas darbu tiešsaistes izmantošanu padara iespējamu mācībās vai pētniecībā?**
- (20) Vai izņēmums attiecībā uz mācībām un pētniecību būtu precizējams mūsdienīgo tālmācības formu vajadzībām?**
- (21) Vai ir jāprecizē, ka izņēmums attiecībā uz mācībām un pētniecību attiecas ne tikai uz materiāliem, ko izmanto klasēs vai izglītības iestādēs, bet arī uz darbu izmantošanu studijām mājās?**
- (22) Vai ir jābūt obligātam noteikumu minimumam par darbu fragmentu apjomu, ko drīkst reproducēt vai publiskot mācību un pētniecības vajadzībām?**

³⁷ Gowers Review of Intellectual Property 2006, 4.15. punkts.

³⁸ Gowers Review of Intellectual Property 2006, 4.18. punkts.

- (23) Vai ir jābūt obligātam noteikumu minimumam, ka izņēmums aptver gan mācības, gan pētniecību?

3.4. Lietotāja radītais saturs

Patērētāji nav tikai lietotāji — viņi arvien biežāk kļūst par satura veidotājiem. Konverģence sekmē jaunu lietojumprogrammu izstrādi, kas vairo informācijas un sakaru tehnoloģiju sniegtās iespējas lietotājiem iesaistīties satura radīšanā un izplatīšanā. Tādas Web 2.0 lietojumprogrammas kā emuāri [*blogs*], digitāli multivides faili tiešsaistē [*podcasts*], vikilappuses [*wiki*] vai videoapmaiņa ļauj lietotājiem bez grūtībām radīt tekstu, video vai attēlus, mainīties ar tiem, kļūt aktīvākam un iesaistīties satura veidošanā un zināšanu izplatīšanā. Taču ir ievērojama atšķirība starp lietotāja radītu saturu un jau pastāvošu saturu, ko vienkārši augšupielādē lietotāji un ko parasti aizsargā autortiesības. Kādā ESAO pētījumā lietotāju radītais saturs ir definēts kā “saturs, kas padarīts sabiedrībai pieejams internetā, atspoguļo zināmu daudzumu radošu centienu un ir radīts ārpus profesionālā ikdienas darba un prakses”³⁹.

Direktīvā pašlaik nav izņēmuma, kas ļautu izmantot esošo autortiesību aizsargāto saturu jaunu vai atvasinātu darbu radīšanai. Pienākumu noskaidrot tiesības pirms transformatīva satura publiskošanas var uzskatīt par šķērslī jaunradei tādā ziņā, ka tas neļauj izplatīt jaunus, potenciāli vērtīgus darbus. Tomēr pirms kāda izņēmuma ieviešanas attiecībā uz transformatīviem darbiem būtu rūpīgi jāizstrādā nosacījumi, ar kuriem būtu atļauta transformatīva izmantošana, lai nenonāktu pretrunā ar sākotnējā darba tiesību subjektu ekonomiskajām interesēm.

Ir pausti aicinājumi pieņemt izņēmumu attiecībā uz transformatīvu, lietotāja radītu saturu. Proti, Govera ziņojumā ieteikts paredzēt izņēmumu “radošiem, transformatīviem vai atvasinātiem darbiem”⁴⁰ pēc Bernes konvencijas trīsposmu pārbaudes parametriem. Ziņojumā atzīts, ka tas būtu pretrunā direktīvai, un tālab aicināts direktīvu grozīt. Tāda izņēmuma pieļaušanas mērķis būtu dot priekšroku darbu novatoriskam lietojumam un veicināt pievienotās vērtības radīšanu⁴¹.

Saskaņā ar Bernes konvenciju uz transformatīvu lietojumu *prima facie* attiektos reproducēšanas tiesības un adaptēšanas tiesības⁴². Šo tiesību izņēmumam būtu jāiztur trīsposmu pārbaude. Proti, tam būtu jābūt precīzākam, atsaucoties uz konkrētu praktisku pamatojumu vai attaisnota lietojuma veidiem. Tam arī būtu jāaprobežojas ar īsiem izvilkumiem (īsi fragmenti, izņemot īpaši raksturīgus izvilkumus), nepārkāpjot adaptācijas tiesības⁴³.

Saskaņā ar direktīvu atsevišķi izņēmumi potenciāli paredz zināmu elastību attiecībā uz darbu brīvu izmantošanu. Līdztekus iepriekš minētajiem izņēmumiem 5. panta 3. punkta d) apakšpunkts pieļauj citātus, “piemēram, kritikas vai apskata nolūkā”. Tas nozīmē, ka kritika un apskati ir tikai piemēri varbūtējai citējuma attaisnošanai. Tas nozīmē, ka 5. panta

³⁹ Participative Web and User-Created Content, ESAO, 2007. g., 9. lpp.

⁴⁰ 11. ieteikums.

⁴¹ Ziņojumā nepārprotami norādīts uz “transformatīvu lietojumu” saskaņā ar ASV tiesību aktiem, kā piemēru minot samplēšanu hiphopa mūzikā. Tomēr saskaņā ar ASV tiesību aktiem transformatīvs lietojums nav attaisnojams autortiesību pārkāpumam. Drīzāk tas ir viens no nosacījumiem, lai varētu apgalvot, ka lietojums ir godprātīgs atbilstīgi ASV Autortiesību likuma 107. pantam.

⁴² Bernes konvencijas 9. pants.

⁴³ Bernes konvencijas 12. pants — Tiesības uz pārveidošanu, aranžēšanu un citādu pārstrādāšanu.

3. punkta d) apakšpunktam var būt plaša darbības joma, lai gan citējumam jābūt tikai tiktāl, “ciktāl tas vajadzīgs attiecīgajam mērķim” un saskaņā ar “godprātīgu praksi”. Komentāra “attiecīgajam mērķim” nav jābūt paša darba analīzei. Taču izvilkums, kas ir godprātīgs komentārā par konkrēto darbu, var kļūt negodprātīgs, ja tā mērķis ir komentēt plašāku jautājumu. Cits izņēmums, kas pieļauj zināmu elastību, ir direktīvas 5. panta 3. punkta k) apakšpunkts, kurā izņēmums attiecas uz izmantošanu “karikatūrās, parodijās vai stilizācijās”. Lai gan šie izmantošanas veidi nav definēti, tie ļauj lietotājiem no jauna izmantot iepriekšējo darbu elementus savām radošām vai transformatīvām vajadzībām.

Jautājumi

(24) Vai ir jābūt precīzākiem noteikumiem par to, kādas darbības lietotāji drīkst vai nedrīkst veikt, izmantojot ar autortiesībām aizsargātus materiālus?

(25) Vai direktīvā ir jāievieš izņēmums attiecībā uz lietotāju radītu saturu?

4. AICINĀJUMS IZTEIKT KOMENTĀRUS

Tā kā vienlaikus pastāv gan plašas ekskluzīvas tiesības, gan konkrēti un ierobežoti izņēmumi, svarīgs ir jautājums, vai ar izsmeļošu direktīvas izņēmumu sarakstu tiek saglabāts “taisnīgs līdzsvars starp (..) dažādu kategoriju tiesību subjektu un (..) izmantotāju tiesībām un interesēm”⁴⁴.

Lai varētu veikt tālredzīgu analīzi, ir jāapsver, vai direktīvas panāktais līdzsvars joprojām atbilst strauji mainīgajai videi. Tehnoloģija un sociālā un kultūras prakse pastāvīgi draud izjaukt likuma noteikto līdzsvaru, kamēr jauni tirgus dalībnieki, piemēram, meklētājprogrammas, tiecas piemērot šīs pārmaiņas jauniem uzņēmējdarbības modeļiem. Tāda attīstība spēj arī mainīt vērtību dažādām struktūrām, kas darbojas tiešsaistes vidē, un iespaidot līdzsvaru starp tiem, kam pieder tiesības uz digitālo saturu, un tiem, kas sagādā tehnoloģijas navigācijai internetā.

Tādos apstākļos šīs Zaļās grāmatas uzdevums ir izzināt ieinteresēto personu viedokli par iepriekš raksturotajām norisēm tehnoloģijā un jurisprudencē. Uzdotie jautājumi būtībā ir orientējoši, un ieinteresētās personas var brīvi iesniegt piezīmes par jebkuru citu jautājumu, kas ir aplūkots vai minēts šajā Zaļajā grāmatā.

Atbildes un komentārus, kas var aptvert visus vai tikai dažus no minētajiem jautājumiem, sūtiet līdz 2008. gada 30. novembrim uz šādu adresi:

markt-d1@ec.europa.eu.

Ja ieinteresētās personas vēlas iesniegt konfidenciālas atbildes, tām ir skaidri jānorāda, kuras daļas iesniegtajā materiālā ir konfidenciālas un nebūtu publicējamas Komisijas tīmekļa vietnē. Visus pārējos materiālus, kas nav nepārprotami norādīti kā konfidenciāli, Komisija var publicēt.

⁴⁴ 31. apsvērums.